

Міністерство освіти і науки України
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка
Кафедра фундаментальних дисциплін початкової освіти

«До захисту допускаю»
завідувач кафедри фундаментальних
дисциплін початкової освіти,
доктор педагогічних наук, професор
_____ Володимир КОВАЛЬЧУК
«__» _____ 2025 р.

Формування читацької самостійності учнів початкових класів у системі позакласного читання

Спеціальність 013 Початкова освіта

Освітня програма Початкова освіта

Магістерська робота

на здобуття кваліфікації – Магістр з початкової освіти.
Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти

Автор роботи Бреус Вікторія Олегівна _____

підпис

**Науковий керівник кандидат педагогічних наук,
доцент Луців Світлана Ігорівна**

підпис

Дрогобич, 2025

АНОТАЦІЯ

Бреус В.О. Формування читацької самостійності учнів початкових класів у системі позакласного читання

Робота присвячена дослідженню формування читацької самостійності учнів початкових класів у системі позакласного читання. Доведено, що основним завданням сучасної початкової школи є створення відповідних умов для самоосвіти, самореалізації кожної дитини. Такий підхід вимагає особливого навчання учнів у початковій школі. Уже починаючи з першого класу можна говорити про важливість формування в молодших школярів навичок самостійної роботи з книжкою.

У роботі з'ясовано, що формування читацької самостійності дітей відбувається систематично, за визначеними етапами. На цих етапах в учнів початкової школи формується інтерес до дитячої книжки, розширюється читацький кругозір, а також закріплюються базові читацькі навички. Доведено важливість уроків роботи з дитячою книгою та інформацією для учнів молодших класів. Подано систему завдань, які скеровані на розвиток читацької самостійності молодших школярів.

Ключові слова: уроки читання, позакласне читання, учні початкових класів, читацька самостійність.

ABSTRACT

Breus V.O. Formation of reading independence of primary school students in the system of extracurricular reading

The work is devoted to the study of the formation of reading independence of primary school students in the system of extracurricular reading. It is proved that the main task of a modern primary school is to create appropriate conditions for self-education, self-realization of each child. Such an approach requires special training of students in primary school. Starting from the first grade, we can talk about the importance of forming in younger schoolchildren the skills of independent work with a book.

The work found that the formation of children's reading independence occurs systematically, according to certain stages. At these stages, primary school students develop an interest in children's books, expand their reading horizons, and consolidate basic reading skills. The importance of lessons on working with children's books and information for primary school students is proven. A system of tasks is presented that are aimed at developing reading independence in primary school students.

Keywords: reading lessons, extracurricular reading, elementary school students, reading independence.

Зміст

Вступ.....	5
Розділ 1. Теоретично-методичні засади формування читацької самостійності учнів початкової школи.....	7
1.1. Педагогічні умови становлення читацької самостійності молодших школярів.....	7
1.2. Етапи формування читацької самостійності учнів початкової школи.....	11
Розділ 2. Методика формування читацької самостійності учнів початкової школи на уроках позакласного читання.....	15
2.1. Позакласне читання як важливий компонент літературного розвитку учнів початкових класів.....	15
2.2. Методика проведення уроків позакласного читання у початковій школі.....	23
2.3. Система вправ та завдань, спрямованих на розвиток читацької самостійності молодших школярів.....	36
2.4. Результативність використання словниково-логічних завдань під час формування читацької самостійності учнів початкової школи.....	43
Висновки.....	47
Список використаних джерел.....	49

Вступ

У сучасних умовах стрімкого розвитку інформаційних комунікацій виявилася проблема зниження інтересу молодших школярів до читання. Така тенденція має негативний вплив на освітній процес у початковій школі. Процес читання має надзвичайно важливе значення для учнів початкової школи. Він сприяє пізнанню та самоосвіті молодших школярів, задовольняє їхні потреби у навчанні, спілкуванні, дозвіллі. Тому головним завданням вчителя початкової школи є залучення школярів до книги, читання, до витворів словесного мистецтва.

Питання формування читацької самостійності молодших школярів лишається недостатньо вивченим. При цьому саме уроки роботи з дитячою книжкою та роботи з інформацією, на наш погляд, мають широкі можливості для розвитку молодшого школяра.

Однак аналіз освітнього процесу засвідчує, що рівень проведення цих уроків не завжди відповідає сучасним вимогам. Часто головна увага на них приділяється вирішенню завдань, властивих урокам класного читання: більша частина часу відводиться формуванню таких якостей читання, як швидкість, правильність, виразність. Застосування прийомів роботи з книжкою, орієнтування у книжковому колі здійснюється безсистемно, поверхово.

Залишаються невирішеними завдання оновлення змісту й удосконалення структури уроків роботи з дитячою книжкою та роботи з відомостями як основної форми керівництва самостійним дитячим читанням. Унаслідок цього головне завдання цих уроків – виховання активних читачів шляхом формування читацької самостійності – реалізується не повною мірою.

Зазначені недоліки вимагають глибокого аналізу рівня сформованості читацьких умінь молодших школярів у сучасних умовах і на цій основі визначення шляхів удосконалення організаційно-методичної системи виховання школярів-читачів відповідно до вимог сьогодення.

Для нашого магістерського дослідження цікавими є праці таких педагогів та письменників як Х. Алчевської, Б. Грінченка, С. Васильченка, М.

Драгоманова, Я. Коменського, І. Огієнка, Олени Пчілки, С. Русової, Г. Сковороди, В. Сухомлинського, Лесі Українки, К. Ушинського, І. Франка.

Незважаючи на велику кількість наукових розвідок з окресленої проблематики, варто підкреслити, що у них майже відсутній ґрунтовний аналіз питання застосування словниково-логічних завдань як інструменту становлення читацької самостійності.

Це й зумовило вибір теми дослідження – **«Формування читацької самостійності учнів початкових класів у системі позакласного читання»**. Завдання магістерської роботи полягає у тому, щоб теоретично обґрунтувати й експериментально перевірити дієвість використання словниково-логічних завдань як засобу формування читацької самостійності учнів початкових класів.

Для досягнення мети було визначено такі завдання:

- визначити педагогічні умови становлення читацької самостійності молодших школярів;
- виокремити етапи формування читацької самостійності учнів початкової школи;
- розкрити методику формування читацької самостійності учнів початкової школи на уроках позакласного читання;
- укласти систему вправ та завдань, спрямованих на розвиток читацької самостійності молодших школярів;
- довести результативність використання словниково-логічних завдань під час формування читацької самостійності учнів початкової школи.

Об'єкт дослідження – застосування словниково-логічних завдань на уроках літературного читання.

Предмет дослідження – процес становлення читацької самостійності учнів початкової школи.

Під час виконання дослідження було застосовано низку методів, серед яких: теоретичні (ретроспективний та системний аналіз психолого-педагогічної, та методичної літератури з досліджуваної проблеми); емпіричні (діагностичні методи – розмови з учителями і учнями, педагогічні спостереження, аналіз навчальної роботи на уроках української літератури, аналіз робіт учнів;

експериментальні методи (педагогічний (констатувальний і формувальний) експеримент).

Наукова новизна та теоретична вага дослідження полягають у тому, що:

- визначено педагогічні умови становлення читацької самостійності молодших школярів;
- виокремлено етапи формування читацької самостійності учнів початкової школи;
- розкрито методика формування читацької самостійності учнів початкової школи на уроках позакласного читання;
- укладено систему вправ та завдань, спрямованих на розвиток читацької самостійності молодших школярів;
- доведено результативність використання словниково-логічних завдань під час формування читацької самостійності учнів початкової школи.

Практична цінність роботи зумовлюється унормуванням завдань, котрі спрямовані на розвиток читацької самостійності учнів початкової школи. Матеріали дослідження можуть бути застосовані під час проходження педагогічної практики студентами факультету початкової та мистецької освіти.

Апробація та впровадження результатів дослідження відбувалися шляхом:

- ознайомленням з основними положеннями наукової роботи під час науково-методичного семінару кафедри;
- у статті Луців С., Бреус В. Формування читацької самостійності учнів початкових класів у системі позакласного читання. Розвиток науки та освіти в умовах глобалізації : матеріали II Міжнародної науковопрактичної конференції / Міжнародний гуманітарний дослідницький центр (м. Чернігів, 10 жовтня 2025 р.). Research Europe, 2025. 174 с. DOI: <https://doi.org/10.64076/ihrc251010.09>

Структура роботи зумовлена логікою дослідження і складається з анотації, вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел.

Розділ 1. Теоретично-методичні засади формування читацької самостійності учнів початкової школи

1.1. Педагогічні умови становлення читацької самостійності молодших школярів

Основним завданням сучасної початкової школи є створення відповідних умов для самоосвіти, самореалізації кожної дитини. Такий підхід вимагає особливого навчання учнів у початковій школі. Уже починаючи з першого класу можна говорити про важливість формування в молодших школярів навичок самостійної роботи з книжкою.

Окремі аспекти роботи з дитячою книжкою у початковій школі висвітлено у дослідженнях Т. Алієвої, Н. Бібік, О. Джежелей, В. Мартиненко, З. Романовської, Г. Ткачук, Т. Яблонської та ін.

Згідно з С. Гончаренком, дитяче читання розглядається у широкому значенні як твори художньої, науково-художньої, науково-популярної літератури й художньої публіцистики для читання дітей та підлітків; у вузькому, спеціальному значенні – як педагогічно спрямований процес долучення дітей та підлітків до літератури, виховання в них любові до книги [5, 61].

Можна стверджувати, що книга, як продукт духовного життя людини, об'єднує в собі не лише освітньо-пізнавальний, а й світоглядний, естетичний, моральний та духовний потенціал, слугує вагомим фактором здійснення особистості дитини, її національної свідомості. Читання забезпечує засіб пізнання й самоосвіту, проєктивну розрядку, задовольняє потреби у спілкуванні, співпереживанні та дозвіллі.

Провідними функціями читання передусім виступають освітня, а організаційна, ціннісно-орієнтаційна й виховна реалізуються з їх допомогою на глибинних рівнях свідомості та самосвідомості особистості [9, 23].

Науковець Г. Ткачук вважає, що робота з дитячою книжкою та робота з інформацією – обов'язкова складова основного навчального предмета – літературне читання [25, 20].

Психолог О. Компаній розгледіла питання формування читацьких інтересів на уроках роботи з інформацією із використанням мультимедіа та інтернету [15, 17].

На думку викладача-методиста А. Григорчук, використання інноваційних технологій на заняттях роботи з дитячою книжкою та роботи з інформацією сприяє розвитку читацької самостійності та інтересу учнів до читання [8, 20].

Для того, щоб формувати в учнів початкової школи читацьку самостійність важливо дотримуватися певних педагогічних умов. Серед основних умов можна виділити такі:

1) уроки класного та позакласного читання мають бути взаємопов'язаними між собою;

2) уроки класного та позакласного читання мають проводитися систематично та реалізувати свої специфічні цілі;

3) до кожного твору треба добирати цікаві словниково-логічні завдання;

4) на уроці має бути співпраця між вчителем та учнями;

5) емоційна насиченість уроків;

6) використання ігрових форм на уроці читання та позакласного читання;

7) вчитель має демонструвати власне позитивне ставлення до книги та до читання [11, 93].

До педагогічних умов формування читацької самостійності молодших школярів можна зарахувати і наявність у класі «Куточка читача». У «Куточку читача» можуть бути розміщені тематичні виставки книг, можуть бути книги, які діти прочитали і рекомендують почитати однокласникам, може бути розміщена невелика класна бібліотека.

Учні класу мають дотримуватися певних правил роботи у «Куточку читача»

Такі правила важливо створювати і приймати разом з учнями. Наприклад, це можуть бути такі правила:

1. Кожен може підійти у «Куточок читача» у вільний від уроків час.

2. Кожен учень може взяти книжку, яка йому сподобалася. Книжку можна розглядати, перегортати, читати.

3. Можна брати додому книжку, яка сподобалася, але попередити про це вчителя.

4. Можна з дому приносити свої книжки і залишати у «Куточку читача».

5. Всі учні мають знати правила використання книжок: не рвати їх, не загинати сторінки, не брати книги брудними руками та ін.

Під час формування читацької самостійності учнів важливу роль відіграє і особистість вчителя. Вчитель сам має демонструвати любов до книги і читання. Крім того, вчитель початкової школи має приділяти увагу деяким аспектам проведення уроків класного та позакласного читання [6].

1. До кожного уроку вчитель має підготуватися сам та підготувати виставку книжок. Ця виставка тематично має відповідати темі уроку. Під час уроку ця виставка розглядається та оговорюється з учнями. Така робота сприятиме тому, що учні орієнтуватимуться у книжковому світі. А це одна із умов формування читацької самостійності учнів початкової школи.

2. До кожного заняття вчитель має підготувати додаткові словниково-логічні вправи та завдання. Ці завдання забезпечуватимуть зростання потреби у школярів повернутися до тексту твору, привчатиме їх працювати самостійно. Завдання мають бути різними для кожного класу. Необхідно враховувати складність завдань. Завдання мають подаватися від простого до складного.

3. Обов'язковими елементами уроків читання та позакласного читання мають бути бесіда, роздуми, інтерактивні завдання, ігри, інсценізації, виконання творчих робіт, словникова робота [8, 19].

Таким чином, дотримання запропонованих педагогічних умов дозволить формувати читацьку самостійність учнів початкової школи починаючи уже з першого класу.

1.2. Етапи формування читацької самостійності учнів початкової школи

У початковій школі заняття позакласного читання поділяються на уроки праці з дитячою книжкою та уроки роботи з даними. Ці уроки мають прямий вплив на формування читацької самостійності учнів.

Завданнями цих занять у 2-4 класах полягають у тому, щоб розширити поле дитячого читання (ознайомити учнів з різними авторами, жанрами творів, довідною літературою, дитячою періодикою), сформувати читацьку самостійність молодших школярів, посприяти розвитку інформаційної культури учнів початкової школи.

У методиці виокремлюється декілька етапів формування читацької незалежності учнів. Кожен із цих етапів виконує свої завдання. Ці завдання беруть до уваги вікові особливості учнів початкової школи. Від цього залежить методика праці на занятті, облаштування читацької діяльності молодших школярів, вимоги до використання різнотипних засобів заняття і до навчального матеріалу і залежить сама побудова заняття [2, 7].

Перший етап (підготовчий) – це уроки праці з дитячою книжкою у 1 класі. Окремо такі заняття не проводяться. Вони є структурними складниками уроків читання. Для уроків роботи з дитячою книжкою відводиться 15-20 хвилин один раз на тиждень. Основними завданнями цих занять є навчити учнів користуватися книжками, добирати книжки, учні опановують берегти книжки. Важливо на таких заняттях читати учням твори доступні їхньому віку. Основними видами праці є роздивляння книги, прослуховування тексту, елементарне оцінювання прочитаного, словесне малювання за текстом твору [12, 35].

Приблизна структура заняття в першому класі

I. Організація учнів до уроку.

II. Стисла вступна розмова.

III. Читання оповідання вчителем.

IV. Бесіда за прочитаним.

V. Розгляд книжки (обкладинки, ілюстрацій тощо).

VI. Підсумок уроку.

Другий етап (навчальний) – це уроки роботи з даними у 2 класі. Основною місією цих занять є спрямування школярів на широке знайомство зі світом доступних їм книжок з власної зацікавленості, на пошук серед них тих,

які найбільшою мірою можуть задовольнити пізнавальні інтереси кожного з учнів [12, 36].

Важливо пам'ятати, що другокласники ще не мають достатнього рівня сформованості повноцінних рис читання. На таких заняттях учнів навчають вибирати самостійно книжку; учні вчаться самостійно визначати зовнішні структурні складові кожної книжки; читати самостійно твори, представляти класу прочитану книжку. Така діяльність має на меті сприяти швидшому зануренню дитини в текст, який вона читатиме самостійно.

Головне місце на початковому етапі на занятті роботи з інформацією належить самостійному читанню-розгляданню другокласниками нових дитячих книжок під керівництвом учителя.

Метод читання-розглядання – це такий спосіб діяльності дитини, в результаті якого вона привчається самотужки виокремлювати зовнішні ознаки змісту кожної книжки, співвідносити їх та робити узагальнювальний висновок про тему, характер, жанр, кількість вміщених у книжці творів з тим, щоб швидко вмикатись в освоєння запропонованого літературного доробку [26, 20].

На початковому етапі в учнів формується певний читацький світогляд, вони вчаться усвідомлювати фактичний зміст твору, переказувати прочитане, виділяти головних персонажів, обговорювати оповідання та стисло висловлювати своє ставлення до нього, роблять прості записи про прочитане; набувають умінь оперування позатекстовою інформацією (прізвище письменника, титульний аркуш, заголовок твору, передмова, зміст книжки, ілюстрації, умовні графічні позначки тощо).

Орієнтовна структура уроку роботи з інформацією у 2 класі

I частина

1. Розв'язання завдань, спрямованих на орієнтування у книжках.
2. Читання вчителем уголос художнього доробку.
3. Бесіда-міркування про прочитане.

II частина

1. Самостійне ознайомлення учнів з новою книжкою, яку вони мають читати (розглядання книжки до читання, визначення її орієнтовного змісту).

2. Самостійне читання учнями мовчки запропонованого вчителем твору.

3. Виявлення та оцінка вчителем якості самостійного читання-розглядання книжки та прочитаного з неї доробку (шляхом проведення колективної бесіди).

4. Рекомендація до позаурочної діяльності на наступні 2 тижні [26, 8].

У 3-4 класі є уроки роботи з інформацією – головний етап формування читацької незалежності молодших школярів. Такі заняття проводяться 1 раз на 2 тижні.

На цих щаблях навчання діти, готуючись до уроку праці з відомостями, обирають та читають книжки за дорученням вчителя вдома чи в бібліотеці у вільний час. Тобто у 3-4 класах читання школярів стає справді незалежним. А на заняттях відбувається спільне обговорення того, що учні прочитали заздалегідь.

Якщо на першому та другому етапах добірка для читання учнів складалася з дитячих книжок, обсягом які не сягали 30-36 сторінок, то тепер у активне читання школярів входять і вагомі за обсягом оповідання. Читацьке поле школярів у четвертому класі жваво поповнюється науково-пізнавальною літературою. До завершення четвертого щабля усі учні початкових класів мусять опанувати навиків та спроможностей, що потрібні активному читачеві: техніку читання, зорієнтовані та гігієнічні уміння, а головне, вони мають полюбити книжку та незалежне читання [29, 21].

Приблизна будова уроку праці з відомостями у третьому та четвертому класах

I. Сповідання теми та завдання заняття.

II. Активізація читацького досвіду школярів:

1) праця з виставкою книжок за темою заняття;

2) розгляд та аналіз дитячих малюнків до прочитаних творів;

3) прослуховування письмових відгуків про самостійно прочитані книжки.

III. Стимулювання читацького мислення:

1) розмова на підставі прочитаних творів (із включенням запитань і завдань, спрямованих на розвиток важливих орієнтирів та формування вмінь висловлювати власну думку про прочитане; робота над художніми елементами твору);

2) літературні вікторини, забави, змагання;

3) підсумок самостійної праці учнів (оцінка ступеня готовності учнів до уроку та активності під час обговорення прочитаного).

IV. Збільшення читацького світогляду школярів:

1) розповідь вчителя про нові книжки та їх авторів;

2) огляд цих видань, знайомство із зовнішніми та внутрішніми ознаками.

V. Завершальна розмова.

VI. Домашнє завдання:

1) повідомлення теми наступного уроку праці з відомостями;

2) ознайомлення зі списком рекомендованої літератури за темою наступного заняття (пропонується кілька творів на вибір; даються настанови, де їх можна відшукати);

3) уточнення завдань (стисло оповістити про прочитане, висловити своє ставлення до вчинків героїв тощо);

4) пропозиції щодо виконання додаткових завдань за бажанням учнів (проілюструвати прочитане, створити відгук, підготувати розповідь про письменника тощо) [26, 20].

Отже, становлення читацької самостійності та розвиток допитливих інтересів дітей відбувається за чітко окресленими шаблями, відповідно до яких в учнів 1-4 класів з'являється цікавість до дитячої книжки, утворюється відповідний читацький кругозір, складаються і зміцнюються загальні читацькі уміння.

Розділ 2. Методика формування читацької самостійності учнів початкової школи на уроках позакласного читання

2.1. Позакласне читання як важливий компонент літературного розвитку учнів початкових класів

Світ стрімко змінюється, і вже очевидно, що діти читають значно менше, ніж раніше. Книжкам важко змагатися з відеоконтентом, комп'ютерними іграми та Інтернетом. Проте для розвитку юної особистості читання є просто необхідним. Психологи зазначають, що саме читання сприяє інтелектуальному зростанню, формує внутрішній світ людини та закладає основи грамотності. Для дітей книга стає живим світом, де герої сприймаються як реальні: дитина переживає разом із ними їхні радощі й труднощі. Книга є своєрідним підручником життя для молодого покоління.

Позакласне читання — це важливий напрям у роботі вчителя-словесника. Традиційно вважається, що методика навчання читання передбачає уроки позакласного (або додаткового) читання як окремий вид занять. Це виправдано, оскільки йдеться про ознайомлення з творами за спеціальними темами, які програми рекомендують для такого типу читання. Ці теми доповнюють і поглиблюють знання про певні літературні жанри, а також знайомлять із творчістю письменників, чиї роботи розглядаються в основній, обов'язковій частині програми [20, 23].

Позакласне читання є педагогічно організованим процесом, спрямованим на підготовку учнів до самостійного читання, враховуючи їхні індивідуальні інтереси та потреби.

Грамотно структуроване позакласне читання позитивно впливає на якість класного навчання, розширюючи коло знань, умінь і навичок, які важливі для формування читацької культури. Воно створює умови для вироблення мотивації до читання та виникнення потреби у самостійному ознайомленні з художньою літературою.

Програма позакласного читання включає:

- Ознайомлення учнів із творами, передбаченими навчальною програмою початкових класів.

- Розширене читання додаткових творів письменника, який вивчається за програмою. Це сприяє глибшому засвоєнню його творчості та розумінню історичного періоду, в якому він жив і працював [16].

Обидва ці аспекти позакласного читання організовуються вчителем і проводяться відповідно до вимог програми літератури. Окремо виділяється стихійне самостійне читання. Цей вид читання менш керований і дає змогу учням найяскравіше проявити особисті літературні вподобання, інтереси та внутрішній світ.

У процесі самостійної роботи з книжкою, що є основним періодом формування читацької компетентності, школярі повинні здобути певні знання, уміння та навички:

1. Ознайомлення з окремими авторами та їх основними дитячими творами. Учителеві важливо поступово розширювати літературний обрій учнів. Наприклад, наприкінці 2 класу діти мають знати до 20 імен письменників і їхні твори, у 3 класі – не менше 30, а в 4 класі – понад 35.

2. Знання основних елементів книги (обкладинка, корінець, сторінка, титульний аркуш, зміст, передмова, післямова, форзац).

Важливо не лише називати ці елементи, але й уміти на практиці застосовувати знання: записувати інформацію з титульного аркуша на каталожну картку, читати анотації тощо.

3. Уміння самостійно оцінювати прочитане, аргументуючи свою позицію.

4. Навчитися орієнтуватися в бібліотеці за алфавітним принципом (у 3 класі) або за каталожною карткою (у 4 класі).

5. Здібність обирати потрібну інформацію з тексту або книжки.

6. Опановувати складання простих анотацій або відгуків (починаючи з 3 класу).

7. За бажанням вести щоденник читача у 3–4 класах.

8. Навчитися користуватися різними друкowanними джерелами (художніми та науково-популярними книгами, словниками, енциклопедіями, періодичними виданнями тощо) вже в 4 класі.

9. Формувати навички висловлювання власної думки про прочитане як усно, так і письмово (на етапі 4 класу) [16].

Методисти пропонують конкретні шляхи поєднання класного і позакласного читання в рамках опрацювання програмного матеріалу.

Першим є регулярне застосування елементів позакласного читання на різних типах та формах уроків. Серед таких заходів можуть бути традиційні поетичні п'ятихвилинки, короткі огляди нової літератури, індивідуальні та групові завдання, що базуються на матеріалах позакласного читання.

Другим напрямом є організація самостійної дослідницької діяльності учнів за обраною темою, яка вимагає залучення позакласного читання. Така діяльність проводиться протягом року і може бути факультативно інтегрована у структуру програмних уроків [20, 25].

Плануючи організацію уроків позакласного читання, важливо врахувати такі аспекти:

- Тематичну різноманітність для забезпечення цікавості та широти сприйняття.

- Оптимальне поєднання творів різних жанрів, що сприятиме всебічному ознайомленню з літературою.

- Різноманітні форми проведення уроків (наприклад, бесіди, огляди, літературні композиції, концертні виступи, семінари, вікторини тощо) із застосуванням методів активізації читацької самостійності. Це можуть бути як групові, так і індивідуальні завдання, зокрема задіяння інших видів мистецтва, міжпредметних зв'язків або технічних засобів навчання.

- Послідовність і системність у формуванні навичок роботи з книгою.

Зміст позакласного читання охоплює:

- Аналіз читацьких інтересів учнів.

- Формування мотивації звернення до книги.

- Засвоєння знань, умінь і навичок, потрібних для самостійної організації читання.

Позакласне читання розглядається як форма самостійної роботи учнів із текстами, що проводиться під керівництвом учителя-словесника згідно з

рекомендованими списками художніх творів у чинних програмах зі світової літератури. Його мета не лише в тому, щоб контролювати прочитане чи спрямовувати учнів, а й у розвитку любові до літератури, викликанні зацікавленості конкретними творами або авторами [9, 17].

Також важливо навчити дітей орієнтуватися в багатстві літературних джерел, розширювати їхні знання про епоху або стиль, заповнювати прогалини в усвідомленні матеріалу й допомагати осмислювати прочитане за допомогою аналізу. Крім того, ці уроки створюють зв'язок між програмними текстами та самостійним вибором читача.

У методиці позакласного читання виділяються два типи уроків — традиційний (основний) та нетрадиційний.

Сюди належать уроки-звіти, уроки-екскурсії, уроки-КВК, інтегровані уроки, а також заняття, що використовують міжпредметні зв'язки, інтерактивні методи та інноваційні технології. Особливе значення мають нетрадиційні уроки, оскільки вони сприяють розвитку пізнавальної активності молодших школярів. Це пов'язано з тим, що інтерес як позитивна емоція, перетворюючись на сталість, стає мотивуючим фактором у навчанні.

Інтерес — це емоція позитивного характеру, яка пробуджує прагнення до здобуття нових знань, активізує енергійність і посилює ясність та логічність мислення. Саме тому дії, які базуються на інтересі, є приємними для дітей: вони нові, творчі, нестандартні й викликають радість [6].

У результаті з'являється бажання вчитися, освоювати нове, відчувати впевненість у своїх силах і задоволення від виконання роботи. Коли в учнів виникає інтерес, змінюється і характер їхньої розумової діяльності — вона спрямовується на конкретні питання й теми, що відповідають їхнім захопленням. Окрім типів уроків, у позакласному читанні виділяють також різні форми проведення занять.

Існує три основні види уроків позакласного читання:

1. Жанровий — присвячений вивченню творів конкретного жанру (наприклад, «У світі казки чарівної»).

2. Тематичний — знайомить із творами різних авторів і жанрів, об'єднаних спільною темою (наприклад, «Брати наші менші»).

3. Авторський — фокусується на творчості одного автора (наприклад, урок на тему «Вірші Л. Костенко для дітей»).

Окрему увагу заслуговує типологія уроків позакласного читання, які включають:

- Уроки виразного читання окремих творів.
- Обговорення одного твору.
- Узагальнюючі або тематичні уроки.
- Бібліотечні уроки або уроки культури читання.

Уроки позакласного читання мають свою специфіку та помітно відрізняються від звичайних уроків читання, оскільки ставлять перед собою інші завдання. З одного боку, це доволі вільні заняття, спрямовані на розвиток читацьких інтересів і кругозору дітей, їхніх естетичних смаків, емоційного сприйняття художніх образів, а також уяви та творчості. З іншого боку, такі уроки допомагають виконувати певні програмні норми, формувати навички та вміння, необхідні для активного читача [3, 14].

Уроки позакласного читання повинні бути захопливими, створювати відчуття «свята книги». Учні чекають на них із нетерпінням і готуються до них протягом одного-двох тижнів.

Ефективність уроків позакласного читання значною мірою залежить від ретельної підготовки вчителя до їх проведення. Така підготовка повинна бути систематичною та проходити кілька етапів:

1. Вивчення науково-методичних і психолого-педагогічних матеріалів із питань розвитку навичок читацької самостійності.

2. Ознайомлення з рекомендованими списками літератури для учнів 1-4 класів, аналіз фондів шкільних та місцевих (міських, сільських) бібліотек, а також добір відповідних літературних творів для позакласного читання.

3. Планування уроків на перспективу, яке включає: - визначення тематики уроків із позакласного читання; - вибір типів уроків (традиційних або

нетрадиційних, таких як уроки-звіти, інтегровані заняття, вікторини, уроки-КВК тощо); - визначення видів уроків (тематичні, жанрові, авторські).

4. Розробка конспектів для уроків із урахуванням оптимальних психолого-педагогічних умов. Учитель має розуміти, що такі заняття мають свої специфічні освітньо-виховні завдання.

Основна їхня мета полягає у такому:

- забезпечення регулярного знайомства учнів із широким спектром літературних творів, що відповідають їхньому віку;

- допомога в опануванні загальних принципів класифікації книг і закономірностей їх структурування;

- розвиток уміння легко знаходити відповідну книгу;

- формування активних читачів через розвиток їхньої читацької самостійності. Варто зазначити, що читацька самостійність визначається наявністю у школяра внутрішніх мотивів для звернення до книги та системою знань і навичок, які дозволяють ефективно й економно використовувати час та зусилля для досягнення власних або соціально корисних завдань [2, 7].

Об'єктивним показником читацької самостійності є здатність учня робити усвідомлений вибір книг і систематично займатися читанням.

Завершальний етап підготовки вчителя до уроків позакласного читання включає складання структурованого та продуманого конспекту заняття. Конспект уроку слід складати з урахуванням певних вимог, оскільки без дотримання цих критеріїв уроки позакласного читання не зможуть досягти своїх освітньо-виховних цілей.

Важливо зазначити, що позакласне читання виконує не лише пізнавальну, а й важливу виховну роль. Завдяки книгам і читанню дитина відкриває для себе навколишній світ, вчиться розуміти власні почуття та емоції інших людей. У молодшому шкільному віці діти надзвичайно чутливі до життєвих прикладів, тому саме художня література сприяє їхньому усвідомленню таких цінностей, як добро і зло, чесність, дружба, справедливість чи відповідальність. На відміну від сухих правил, історії з книг дозволяють пережити ці поняття через емоції та вчинки персонажів.

Читання поза межами шкільних занять сприяє розвитку моральних і духовних цінностей. Знайомлячись із творами українських та світових авторів, дитина вчиться співпереживати, поважати інших, цінувати доброту, вірність, любов до рідного краю. У цьому контексті книга перетворюється на своєрідного наставника, що непомітно формує характер, зміцнює моральні переконання та культурні норми поведінки [1, 12].

Особливу роль відіграють твори, які демонструють позитивні приклади: наполегливість, доброту та силу духу героїв. Через такі приклади у молодших школярів розвивається емпатія – здатність співчувати, розуміти інших і наслідувати добрі вчинки. Це сприяє вихованню не лише грамотної, але й чуйної, людяної особистості. Важливим аспектом є також формування естетичного смаку. Завдяки художньому слову дитина відкриває для себе красу у природі, людях та повсякденних речах.

Поезія, казки й оповідання живлять уяву, розвивають відчуття гармонії та любов до мистецтва слова. Згодом це стає основою культурного розвитку особистості. Не можна забувати й про патріотичний аспект позакласного читання. Твори дитячої літератури дають змогу дітям пізнати історію, традиції та мову свого народу, що сприяє формуванню любові до Батьківщини, гордості за її досягнення та бажання берегти культурну спадщину.

Окрім цього, читання книжок поза школою виховує працьовитість і самодисципліну. Процес читання потребує зусиль — знайти час, сконцентруватись і осмислити прочитане. Це розвиває увагу, наполегливість і здатність завершувати розпочате. Такі навички стають корисними не лише в навчанні, але й у житті загалом [5, 63].

Ключову роль у формуванні читацької культури відіграють учителі та батьки. Якщо дорослі цікавляться літературою, рекомендують дітям книжки та обговорюють їх разом, читання стає приємною й органічною частиною життя. Мотивуюча підтримка й доброзичлива атмосфера у сім'ї та школі допомагають дитині усвідомити справжню цінність книги.

Провідні методисти пропонують різноманітні підходи до організації позакласного читання, які включають такі види діяльності:

- анкетування;
- підготовка статистично-аналітичних матеріалів для роботи клубу книголюбів;
- індивідуальні та колективні бесіди;
- представлення учнями звітів про самостійне читання;
- ведення читацького щоденника;
- створення невеликих каталогів із бібліографічними картками та короткими анотаціями;
- оформлення альбомів із власними ілюстраціями до прочитаних творів;
- ведення робочого зошита для позакласного читання;
- написання анотацій, передмов чи післямов до книг;
- рецензування, створення відгуків, рефератів і творів за прочитаними текстами; організація засідань клубу книголюбів.

На заняттях позакласного читання варто впроваджувати завдання дослідницького характеру, які сприяють розвитку пізнавально-творчих здібностей учнів. Такі завдання допомагають пробудити інтерес до пошуку, стимулюють психосоціальне зростання школярів, розкривають їхній інтелектуальний і творчий потенціал та сприяють формуванню активної особистості. Грамотно спланована і організована дослідницька діяльність значно підвищує пізнавальну активність учнів, їхній інтерес до навчання, а також заохочує самостійність [10, 69].

У процесі виконання таких завдань школярі вчаться зосереджувати увагу, аналізувати інформацію, зіставляти й порівнювати факти та робити логічні висновки. Крім того, подібні завдання дозволяють враховувати індивідуальні особливості кожного учня, сприяючи їхньому художньому самовираженню, а також створюють атмосферу розвитку мислення. Працюючи над дослідницькими вправами, діти не лише формують корисні знання, вміння та навички для вирішення нестандартних завдань, але й вчаться знаходити власні

шляхи пошуку істини. Це сприяє вихованню любові до книги та справжнього мистецтва літератури.

Таким чином, позакласне читання — це не просто продовження уроків, а один із провідних шляхів духовного розвитку дитини. Воно формує мислення, емоційність, моральність і громадянську свідомість. Через книги дитина вчиться розуміти себе та інших, оцінювати вчинки й визначати власні ідеали. Саме тому позакласне читання є важливим чинником становлення гармонійної, чуйної й мислячої особистості.

2.2. Методика проведення уроків позакласного читання у початковій школі

Із читання як самостійної діяльності дитини у світі книжок розпочинається її самоосвіта, самовиховання, формування високих мистецьких смаків, розвиток пізнавальних зацікавлень. Важливою складовою курсу читання в початкових класах є заняття роботи з дитячою книжкою. Їхня головна мета – виробити навички читання та читацьку незалежність учнів, сформувати позитивне ставлення школярів до читання за власною ініціативою [16].

Навчання школярів-читачів відбувається за етапами: підготовчий (1 клас), початковий (2 клас), основний (3-4 класи). Вони залежать від рівня сформованості навички читання, уміння слухати, сприймати й відтворювати прочитане. Ці етапи відрізняються завданнями, умовами навчання та структурою занять. Для таких занять у 1-2 класах розроблені навчальні комплекти «Читаю сам» (упорядник Мартиненко В.О.).

Навчальні комплекти «Читаю сам» призначені для уроків роботи з дитячою книжкою, а також для читання в колі сім'ї. Вони розроблені відповідно до вимог навчальної програми для 1-2 класу та покликані формувати у школярів початкові уміння самостійно спілкуватися з дитячою книжкою, сприяти розширенню читацького світогляду, вихованню інтересу до читацької діяльності, накопиченню у дітей досвіду спілкування з дорослими та однолітками на основі прочитаного, розвитку зв'язного мовлення учнів.

Навчальний комплект «Читаю сам» (1 клас) включає в себе 18 дитячих книжок, різних за жанровою специфікою (народні, літературні казки – українські, зарубіжні; вірші, оповідання, загадки, пісеньки), а також за тематичним спрямуванням (про дітей, їхні взаємини в школі, родині, з однолітками, про природу; про рідну землю, про різні пригоди тощо) [14, 22].

Робота з дитячою книжкою, з текстом художнього твору на уроках здійснюється у певній послідовності.

Основна мета цього етапу – познайомити дітей такого віку зі світом доступної дитячої літератури, навчити їх орієнтуватися в книзі та взаємодіяти з нею, навіть на рівні постановки простих запитань, таких як: "Книжка, ми знайомі чи ні?".

Для досягнення цієї мети організовується навчальна діяльність першокласників, яка передбачає регулярні заняття з дитячою книгою. Заняття проводяться раз на тиждень у визначений день і час, що зазвичай збігається з частиною уроку читання під час навчання грамоті. Протягом цих занять учитель зачитує дітям короткі казки, оповідання чи вірші. Разом із вчителем учні вчать уважно слухати, запам'ятовувати зміст твору, уявляти деталі й образи. Потім вони вчать співвідносити почуте з книжкою, аналізуючи її зовнішній вигляд, ілюстрації та написи.

Після засвоєння змісту діти переходять до знайомства з книгою через розгляд обкладинки за правилами читання-розглядання. Під керівництвом учителя вони виділяють ілюстрації та написи на обкладинці, знаходять назву книги, яка складається з імені автора та заголовка, і навчаються правильно називати книгу.

Вдумуючись у заголовок, діти співвідносять його з ілюстраціями та своїми уявленнями під час слухання твору. Вони намагаються визначити, чи присутній у книзі прочитаний раніше текст, і підтверджують або спростовують свої припущення. Поступово, навіть не будучи впевненими у своїх прогнозах, діти починають гортати книгу посторінково, оглядаючи переважно ілюстрації. Вони привчаються висловлювати своє ставлення до прочитаного твору, мотивуючи його посиланнями на текст та ілюстрації. Також учні поступово

запам'ятовують назви прочитаних книг, формуючи вміння уважно й вдумливо знайомитися з літературою.

Час занять з дитячою книгою у 1 класі розрахований на 15-20 хв., а решту часу на уроці вчитель може використати на повторення і закріплення вивченої букви, на розвиток навички читання. Цьому сприяє використання скоромовок, різних складових таблиць для розчитування, дидактичних ігор та ігрових ситуацій, цікавих завдань. Якщо учні класу мають достатній рівень розвитку навички читання, учитель може проводити заняття з дитячою книжкою протягом усього уроку [17, 241].

У роботі з дітьми широко використовуються також художні твори. У початкових класах повинен бути створений книжковий фонд. Це зібрання творів для дітей різних письменників: «Кобзар» Тараса Шевченка, твори Леоніда Глібова, Лесі Українки, Михайла Коцюбинського, Івана Франка, Павла Тичини, Андрія Малишка, Наталі Забіли [32, 56].

Робота з дитячою книгою проводиться в кількох напрямках:

- а) ознайомлення з дитячою книгою на занятті;
- б) бесіда про письменника, ознайомлення з портретом письменника, окремими виданнями його творів;
- в) виставки творів письменників у куточку книги;
- г) літературні ранки, вечори, зустрічі з дитячими письменниками. Галина Ткачук у своїй статті подає зразки уроків-зустрічей з Лесею Українкою, чий поезії активно впливають на слухача, ніколи і нікого не залишають байдужим. Тема. На шлях вона вийшла ранньою весною (1 клас). Мета. Познайомити з видатною поетесою України – Лесею Українкою; вчити, слухати і отримувати естетичну насолоду від поезії, вчити бачити і чути голос природи, бути готовим прийти їй на допомогу; виховувати родинні почуття любові; розширити уявлення – «каталожна картка» [27, 21].

У 1 класі доцільно провести два-три заняття-розглядання дитячої книжки одного письменника або кількох його видань. Для такого заняття потрібно мати шість-вісім примірників однієї книжки. Діти сидять по двоє за столами. Вчитель повідомляє, що сьогодні в гостях у дітей українська книжка, й

пропонує подивитися на неї. Наприклад, розглядання збірки «За сонцем хмаронька, пливе...» з творів Т. Г. Шевченка.

У куточку книги періодично влаштовують виставки дитячих книг. Вони можуть мати тематичний характер, наприклад, до Дня матері, «Україно моя. Батьківщино моя», «Мова рідна, мова солов'їна», можуть бути присвячені письменнику. Якщо виставку присвячено пам'яті письменника або виставляються твори сучасника, в куточку книги вміщують портрет письменника, дитячі книжки - видання його творів, ілюстрації [14, 8].

На уроках роботи з дитячою книжкою проводять літературні ранки та вечори, присвячені творчості письменників. Мета їх – виховати любов до рідного слова, повагу та інтерес до художньої літератури, закріпити в дітей знання художніх творів, активізувати рідне мовлення, викликати радісний, бадьорий настрій. Літературні ранки та вечори – це своєрідні свята національної книги, це пропаганда художнього слова серед батьків. Літературні ранки в жодному разі не повинні перетворюватися на самоціль. Це підсумок тематичного читання художніх творів.

Так, упродовж першого семестру дітям читали твори Т. Г. Шевченка, зачували вірші, знайомили з портретами та життєвим шляхом кобзаря, а в березні, напередодні дня народження поета, проводять літературний ранок. Їх присвячують творчості й сучасних поетів та письменників: Н. Забілі, П. Вороньку, Г. Бойку, місцевим поетам. Якщо літературне свято присвячено творчості місцевого письменника, бажано запросити його в гості, на зустріч з дітьми [29, 212].

Ранки чи вечори проводять у залі. Зал прикрашають портретом письменника, вишитими рушниками, виставкою творів, ілюстрацією, декорацією для інсценування творів письменника. У літературних святах беруть участь дорослі (працівники школи), батьки, запрошені гості та діти. Їх проводять у музичному супроводі (фортепіано, баян, та інші народні інструменти). Діти й дорослі вдягають національні костюми.

Літературні ранки та вечори будуються за такою структурою:

- вступне слово вихователя про життя та діяльність письменника; - розглядання портрета, книг;
- бесіда про книги, знайомі твори; літературна вікторина;
- читання дітьми віршів, розповідання казок; участь дорослих (читання віршів, співання пісень за текстом письменника);
- ігри дітей, театралізація чи драматизація творів письменника;
- інсценізація творів письменника.

Літературні ранки проводять один-два рази в семестр тривалістю 30-40 хв. Наприклад, літературна вікторина за змістом оповідань Н.Забіли. Діти впізнають героїв творів «Сорока-білобока», «Про дівчину Маринку і руду кішку», «Дванадцять місяців», «Про Ясочку». Літературна вікторина проводиться у вигляді інсценування і театралізації (уривків) творів Н.Забіли [14, 10].

Отже, уроки роботи з дитячою книжкою є надзвичайно важливими для учнів 1 класу. Навчальний комплект «Читаю сам» допомагає дітям самостійно спілкуватися з дитячою книгою, а ознайомлення з творами письменників, організація виставок і літературних ранків ще більше формує їхню читацьку самостійність.

На заняттях роботи з відомостями варто застосовувати такі методи та способи роботи: розмова, словникова праця, переказ прочитаного, виразне читання уголос тощо [19, 28].

Розмову використовують не так докладно, як на звичайних заняттях читання. Форму бесіди набуває й обговорення прочитаних книжок, і поради нових. Елементи розмови допомагають виокремити суттєве в прочитаному оповіданні, з'ясувати послідовність подій, часу та місця дії. Заняття роботи з відомостями особливі тим, що всі запитання розраховані на вищий рівень самостійності школярів, розгорнуті відповіді, доповнення додатковими даними – з життя, з інших книжок. Як і на звичайних заняттях, розмови бувають вступні, поточні, підсумкові [12, 22].

Під час розмови доцільно застосовувати такі методи та способи роботи:

- навчання відповідати за прикладом;

- постановка проблемних запитань (заздалегідь) для осмислення відповіді вдома, з ілюстрацією індивідуально дібраного літературно-художнього та довідкового матеріалу;

- навчання уміння ставити своїм однокласникам запитання (цікаві, пізнавальні, творчі, пошукові, загадки) до прочитаного [19].

Словникова праця відіграє на заняттях роботи з відомостями допоміжну роль: пояснюються складні слова, звертається увага школярів на особливо яскраві, вдалі вислови, які потрібно запам'ятати. Розробити всі слова, які можуть здатися дітям складними, незрозумілими на цих заняттях просто неможливо. Словникова праця тут спрямована на довідники та примітки до тих форм, які вживаються у житті.

Переказ прочитаного поступово відходить від традиційної форми близького до зразка переказу: учні передають сюжет прочитаної книжки, переказують уривок, який найбільше сподобався, передають прочитане в ролях, інсценізують окремі сцени з прочитаної книги. Систематично застосовують і такий вид роботи, як написання твору [12, 22].

Виразне читання уголос на заняттях роботи з відомостями слід використовувати як основний спосіб, який дозволяє іноді викликати в учнів найглибше колективне хвилювання, потребу у спілкуванні.

Готуючись до занять роботи з відомостями, вчитель має постійно звертатися до словників, довідників, переглядати книги, старі видання часописів, книжок. Із цих джерел він черпає повчальні для вихованців матеріали, з якими вони самостійно ознайомитися ще не можуть [26].

Заняття роботи з інформацією можуть стати більш дієвими завдяки використанню різноманітних методів і способів та нових інтерактивних технологій. Це забезпечить формування читацької самостійності, творчої особистості, активного читача та стимулюватиме розвиток у учнів 2–4 класів аналітичного і творчого мислення.

Цікавим для розвитку умінь самостійно читати та вільно висловлювати думки є навчальний прийом «читання з передбаченням». Він активізує роботу

дітей, допомагає висловити свою думку, зіставивши її з іншими, віднайти щось нове для себе [6, 17].

Приклад застосування цього способу можна навести на занятті роботи з відомостями у 2 класі під час ознайомлення з дитячим часописом «Казковий вечір». Після опрацювання відповідних рубрик на сторінках часопису, зупиняємося на читанні казки Ю. Трохименко «Білочка і сорока». Спочатку діти читають казку, з'ясовують її зміст. Білочка запросила у гості Сороку. Подруги сіли до столу, і Сорока почала скрекотіти про все на світі – що чула, що бачила... [30, 1].

Вчитель у формі розмови, використовуючи спосіб “читання з передбаченням”, залучає другокласників до активного обговорення казки, розбуджує їхню фантазію і просить придумати, що розповідала Сорока.

По відносно недовгих роздумах малеча дає схожі відповіді: “Сорока звіщала про мисливців, які полювали у лісі зранку та залишилися без здобичі, бо спритні звірі, відчувши небезпеку, сховалися від них”, “розповідала про те, як лагідний дятел оздоровлював сьогодні старе хворе дерево”, “скрекотіла про те, як зайчик бігав на узлісся до найближчого сільського городу в пошуках соковитої моркви, бо вельми хотів чимось поласувати”.

Ось далі школярі продовжують обговорювати казку послідовно за її сюжетом, який розвивався так: «Під час довгих обтяжливих оповідей Сороки до власниці забіг сусід Їжачок. Він попрохав Білочку позичити грибочок, бо пошкодив лапку і не спроможний знайти собі полуденок. Сорока назвала Їжачка крадієм, бо ходить та випрошує усе. Той ледь чутно промовив, що неодмінно віддячить приятельці сторицею, а як Сорока планує повернути втрачений час – він навіть не здогадується. За мить обурена скрекотуха полетіла геть».

Педагог може знову під час розгляду давати учням питання чи завдання поміркувати, домислити, довершити казку, використовуючи вище згаданий спосіб.

Осягнувши фабулу казки, малеча визначає її основну ідею. Тут варто використати метод «мозкової атаки», поставивши таке питання: «Хто

справжній лиходій: Їжачок чи Сорока?». Діти міркують по-різному, аргументують свої відповіді та dokonуються спільного висновку. У спільних пошуках народжується правда [6, 17].

Цікавий спосіб – «кругове опитування» – можна залучити на уроці роботи з відомостями у 3 класі під час розбору творів Василя Сухомлинського для дітвори. Клас слід згрупувати у 3-4 команди. Учні самі читають твори. Потім кожна команда вирішує отримати маркер певного відтінку і бере заздалегідь підготовлений плакат із питаннями до прочитаних творів митця.

Протягом 2-3 хвилин діти на плакаті письмово дають відповіді на поставлені перед ними запитання, після чого за рухом стрілки годинника колективи змінюють позицію і прямують до чергового плаката, аби дослідити відповідь членів попередньої команди, доповнити її чи виправити хиби, якщо такі трапляються. Робота триває доти, доки всі команди не повернуться на свої позиції, обійшовши повне коло [6, 18].

Переваги цього методичного прийому у тому, що учні мають змогу глибше зрозуміти зміст тексту, зіставити власні погляди з думками однокласників, давати повні відповіді на поставлені питання, вільно при цьому комунікувати, обмінюватися міркуваннями. Цей прийом зекономить час на бесіди за прочитаними творами, допоможе оцінити спільно з учителем знання кожного школяра.

Прийом ефективний тим, що учні, працюючи у колективах, вільно спілкуються, дискутують між собою та знаходять найкращі, найточніші відповіді на питання.

На цьому уроці також можна використати прийом групової роботи “дискусійна шкала” під час обговорення оповідання «Дуб під вікном». Цей прийом допоможе дітям визначитися в оцінці життєвої ситуації, описаної В. Сухомлинським у творі, об’єднатися у колективи за поглядами і переконаннями, організувати диспут [26].

Учитель ставить учням питання: «Яке ваше ставлення до рішення дідуся: не рубати дуб, а перенести в інше місце хату?». Питання містить у собі суперечність.

На дошці зображена шкала оцінок ситуації.

Негативне ставлення

Не визначились

Позитивне ставлення

У дітей є папірці-наклейки, на яких записані їхні імена та прізвища. Учні виходять до дошки і наклеюють папірці відповідно до власних переконань. Далі клас ділять на три групи та організовують диспут на основі окресленої проблеми. Важливим під час диспуту є те, що діти мають змогу вільно висловити свої думки, іноді під впливом доказів інших змінюють їх і переходять в іншу групу.

Таким чином, такий прийом дає змогу організувати дискусію, яка вчить дітей аналізувати, порівнювати, узагальнювати, висловлювати та обґрунтовувати власні погляди, що і викликає у них інтерес до читання творів на морально-етичні теми, формує читацьку самостійність [6, 18].

Інший прийомВідмінний від попереднього тим, що кожен учень повинен висловити не лише свою думку, а й висловити всі «за» і «проти». Після цього обговорюють у парах записане, а потім учні об'єднуються у колективи за поглядами, і кожен з колективів відстоює свою думку. Відбувається диспут.

Наприклад, цей прийом застосовуємо у 2 класі під час опрацювання творів К. Д. Ушинського. Спочатку вчитель читає твір учням, а потім організовує колективне його обговорення. Ознайомивши дітей з оповіданням, педагог ставить учням питання: «Чи справді у Петрика був втрачений день?» і звертається до схеми на дошці, щоб провести диспут щодо прослуханого твору.

Чи справді у Петрика був втрачений день?

Діти усно висловлюють свої припущення, знайшовши аргументи «за» і «проти». У процесі обговорення кожен учень має змогу висловити свою думку та знайти як позитивні, так і негативні риси героя. Це наводить дітей на роздуми щодо власних вчинків, сприяє глибшому розумінню проблеми,

вихованню толерантності, терпимості до переконань, що не відповідають власним [6, 19].

Ось інший різновид групової праці – «діаграма Венна» – спосіб, започаткований американськими науковцями Дж. Стілом, К. Мередітом, Ч. Темплом. Учням надаються завдання: зіставити певні ідеї чи персонажів твору, виявити їхні спільні або різні якості.

Кожному колективу дається дві хвилини на роздуми, після чого вони озвучують свої судження. Можна організувати в класі «виставку», прикріпивши створені групові діаграми на стінах з їх подальшим оглядом. Використання цього методу на заняттях ознайомлення з відомостями сприяє глибшому осягненню учнями змісту тексту, основи понять, образів героїв твору, знайти корінні причини подій, проаналізувавши факти [15, 36].

Зразок впровадження «діаграми Венна» у 2 класі під час опрацювання української народної казки «Як Заєць піддурив Ведмедя». Після того, як учні довідалися про твір, обмінялися думками щодо його змісту, застосовуємо цей прийом, щоб сформувати в дітей навички опису персонажів, знаходити їхні спільні та різні аспекти.

Відповіді другокласників приблизно такі: спільні – обоє були сміливими, відважними, а різні якості: Ведмідь – нечесний, нетямущий, суворий, зухвалий; Заєць – мудрий, порядний, турботливий, лагідний, винахідливий.

Грунування, також відоме як асоціативний куц, є ефективним методом роботи з інформацією під час навчальних занять. Цей прийом заохочує учнів до вільних і відкритих роздумів над певною темою, сприяючи осмисленню взаємозв'язків між окремими поняттями.

Грунування може бути використане як на початковій стадії актуалізації, так і на етапі рефлексії. Метод однаково корисний як при опрацюванні недостатньо знайомої теми для стимулювання мислення, так і для підбиття підсумків вивченого матеріалу. Він дозволяє встановлювати нові зв'язки та слугує інструментом для візуалізації нових уявлень.

Асоціативний кущ допомагає учням глибше зрозуміти свої знання, переконання та осмислити прочитане. Методика складається з простих і легко запам'ятовуваних етапів.

Спершу слід записати ключове слово або фразу у центрі аркуша паперу, на дошці, слайді чи іншій поверхні для записів. Далі потрібно записувати слова і фрази, які асоціюються з цією темою. Після того як усі ідеї будуть зібрані, встановлюються можливі зв'язки між поняттями. Кількість записаних ідей залежить від часу або досягнення повного вичерпання можливих асоціацій.

Наприклад, під час уроку, присвяченого роботі з інформацією, розглядається твір «Іменний обід» Василя Сухомлинського. Після ознайомлення із сюжетом і обговорення змісту оповідання, перш ніж перейти до визначення його головної думки, використовується метод «гронування».

На дошці записується словосполучення «справжня людина», і учням пропонується назвати слова, що характеризують таку людину або пояснюють зміст цього виразу. Учні висловлюють свої думки щодо рис характеру, властивих «справжній людині», та її можливих вчинків. Наприклад, вони зазначають такі риси, як совісність, чесність, розсудливість, справедливість, готовність допомагати іншим, повага до старших тощо. Разом з учителем учні створюють діаграму у вигляді «грона», яка сприяє подальшому висновку щодо основної ідеї твору.

Використання прийому «таблиця ЗХВ» (Знаю, Хочу знати, Вивчаю) на уроках роботи з інформацією є цілком доцільним і ефективним. Спершу організовується робота в парах за методом «мозкового штурму», в ході якого заповнюється стовпець «Знаю» відповідно до наявних знань учнів. Далі формуються питання для заповнення стовпця «Хочу знати». Після аналізу тексту чи твору ключові ідеї додаються до стовпця "Що ми вивчили".

Такий підхід сприяє більш глибокому осмисленню матеріалу, адже акцент робиться на нових і ще невідомих аспектах прочитаного. При цьому учні самостійно визначають коло цікавих для них запитань і шляхом усвідомленого читання (зокрема, із використанням позначок) знаходять

відповіді. Такий формат роботи розвиває навички критичного мислення та активного засвоєння інформації.

Цей метод можна використовувати у 4-му класі під час вивчення оповідань із книги Олександра Виженка «Історія запорізьких козаків для веселих дітлахів». На початку уроку вчитель оголошує тему заняття, яка присвячена запорізьким козакам, та пропонує учням відповісти на запитання: «Що ви знаєте про життя запорізьких козаків? Ким вони були?».

Ці відповіді фіксуються у першій колонці таблиці «Знаю» на дошці, а діти їх коротко записують. Далі проводиться етап постановки нових питань. Учні пропонують подумати, що саме вони хотіли б дізнатися про козаків, і записати свої питання у другу колонку таблиці – «Хочу знати».

Наприклад, це можуть бути питання про походження запорізьких козаків чи причини їхнього характерного зовнішнього вигляду. Після заповнення двох колонок таблиці учні читають обрані твори.

Наприклад, «Розповідь діда Кахикала про те, звідкіля пішли запорізькі козаки» або «Розповідь діда Базикала про те, чому козаки почали стригтися під макітру й залишати оселедець». Під час читання вони роблять позначки, які допоможуть їм запам'ятати важливу інформацію. На завершення уроку проводиться обговорення прочитаних творів. Після цього діти заповнюють третю колонку таблиці «Вивчаю», куди заносять відповіді на свої запитання з колонки «Хочу знати», а також фіксують нову для себе інформацію.

Ведення читацького щоденника допомагає зберігати у пам'яті зміст книги навіть через деякий час. Завдяки ньому легко знайти потрібну інформацію про прочитані твори: хто є головними героями, які події з ними відбулися та про що вони змусили задуматися. Для зручності можна організувати читацький щоденник у вигляді системи запитань, адаптуючи їх складність відповідно до класу.

Така діяльність сприяє навчанню аналізувати, висловлювати власні думки та вдосконалює навички роботи з текстом. На уроках використання читацьких щоденників додає заняттям образності, наочності і зацікавленості, а також розвиває здатність учнів до роботи в групах. Батьки, у свою чергу, мають

можливість ознайомитися з досягненнями своїх дітей. Аналіз бібліотечних формулярів теж є корисним інструментом для вивчення читацьких уподобань учнів. Така форма роботи дозволяє простежити, як розвиваються і поглиблюються їхні читацькі інтереси. Сьогодні широко застосовується також метод анкетування. Він стає корисним при знайомстві з новим класом, плануванні уроків позакласного читання, визначенні напрямків індивідуальної роботи чи підбитті підсумків.

Таким чином, анкетування ефективно інтегрується у процес організації позакласного читання. Уроки позакласного читання часто плануються між вивченням окремих тем основного курсу, поєднуючись із програмним матеріалом. Проте така прив'язаність не завжди є необхідною.

Наприклад, «бібліотечні уроки», огляди літературних новинок чи заняття, присвячені ювілеям письменників або цікавим журнальним публікаціям, можуть існувати незалежно від основного навчального матеріалу. Часто педагоги використовують проблемно-тематичні зв'язки між уроками основного курсу та позакласного читання. Це дозволяє продовжити обговорення складних питань, порушених у програмових творах, на уроках позакласного читання.

Таким чином, такий підхід у роботі сприяв розвитку свідомого читання, формуванню читацької самостійності та спонукав дітей шукати відповіді на поставлені запитання, навчаючи їх систематизувати отримані знання. Один із особливо цікавих методів на уроках, присвячених роботі з інформацією, полягає у проведенні бесіди з героями твору. Його ефективність найкраще проявляється після інсценізації художнього тексту. Під час вистави в класі створюється атмосфера, яка заохочує всіх дітей до активної участі у бесіді. Учні, які не брали участі в самій інсценізації, мають можливість ставити запитання героям твору, а учасники інсценізації повинні дати їм розгорнуті відповіді.

З усього вищесказаного можна дійти висновку, що під час уроків роботи з інформацією доцільно застосовувати різноманітні методи й прийоми, як традиційні, так і сучасні інтерактивні підходи, що сприяють підвищенню інтересу учнів до читання.

2.3. Система вправ та завдань, спрямованих на розвиток читацької самостійності молодших школярів

Уроки, пов'язані з дитячою книжкою, проводяться в період оволодіння грамотою. Оскільки діти ще не вміють читати самостійно, завдання вчителя – зацікавити учнів дитячою літературою, а також навчити шестирічних школярів уважно слухати і розуміти текст, прочитаний дорослим.

Діти аналізують почуте, створюють образи за допомогою словесних рисунків, знайомляться з основними правилами читання і роботи з книжкою, а також навчаються співвідносити зміст твору із заголовком.

Учитель обирає твір – оповідання, казку чи вірш, що відповідає віковим особливостям учнів першого класу, розрахований на 5–7 хвилин читання та викликає в них інтерес. Школярі беруть участь у бесіді та переказі сюжету, розглядають обкладинки й ілюстрації книги, поглиблюючи свій читацький досвід.

Важливо не лише обирати для учнів відповідні твори, але й створювати під них словниково-логічні завдання, які допомагають зацікавити першокласників, розвиваючи їхню увагу, пам'ять і мислення.

Для уроків із роботи з дитячою книжкою рекомендуються такі твори: казки, як-от «Пустотливі букви», Людмили Паниченко «Зайчикові вуха»; вірші, зокрема «Бідний зайчик» Катерини Перелісної, «Як захочеш – буде все!» Анатолія Костецького, «Велика Ведмедиця» Надії Киян, «Не забудь!» Віктора Терена; а також вірші Анатолія Камінчука «Це моя Україна», Ярослава Бензи «Комар», Віри Багірової «Лист до Чудотворця».

Серед оповідань можна запропонувати «Першокласницю» Миколи Стеценка, «Пустотливий Дощик» та інші твори. Аналізуючи цей матеріал, варто складати тематично різноманітні завдання, що сприятимуть активізації розвитку дітей.

Завдання до казки «Пустотливі букви»:

1. Назвіть голосні та приголосні звуки. Які букви вони позначають? Прослухайте казку «Пустотливі букви» та визначте, які саме літери згадуються в ній. Запишіть ці літери й спробуйте переставити їх, утворюючи нові слова.

2. Прослухайте казку ще раз. Подумайте, чому твір має саме таку назву. Які слова створювали букви у казці? Назвіть серед цих слів ті, що позначають живі та неживі предмети. Викладіть за допомогою фішок слова «роса» і «шапка».

3. Спробуйте скласти власну казку про пригоди звуків і букв у чарівній країні. Поділіться цією розповіддю зі своїми друзями або рідними.

Можна запропонувати цікаві завдання до вірша Катерини Перелісної "Бідний зайчик":

1. Прослухайте вірш Катерини Перелісної «Бідний зайчик». Подумайте, чому вірш отримав таку назву. Дайте характеристику зайчику. Яким ви уявляєте зайця в природі? Опишіть його зовнішність і поведінку.

2. Розкажіть, які небезпеки чекають на зайчика у лісі. Назвіть звірів, з якими він може стикнутися там.

3. Пригадайте інші відомі вам вірші про зайчика. Розкажіть собі чи однокласникам. Спробуйте вигадати власну загадку про зайчика.

До вірша Анатолія Костецького «Як захочеш – буде все!» пропонуємо такі вправи:

1. Прослухайте вірш Анатолія Костецького «Як захочеш – буде все!». Подумайте над значенням головної фрази твору, що є його назвою. Поділіться своїми мріями та розкажіть, чого ви найбільше хочете досягти у своєму житті.

2. Обговоріть, із яким саме проханням звернувся син до тата у цьому вірші. Дізнайтеся, які інструменти використав хлопчик для виготовлення годівниці.

Прочитавши казку Людмили Паниченко «Зайчикові вуха», пропонуємо виконати такі завдання:

1. Розкажіть, чи сподобалася вам казка Людмили Паниченко «Зайчикові вуха». Хто були головними героями твору? Як друзі привітали зайчика й які подарунки йому принесли?

2. Коли саме зайчик почав святкувати свій день народження? Що з цього вийшло? Які наслідки він мав після святкування?

3. Поділіться традиціями святкування дня народження у своїй родині. Розкажіть про власний досвід святкування цього дня та поділіться секретами приготування святкового столу.

До вірша Надії Киян «Велика Ведмедиця» пропонуються такі вправи:

1. Пригадайте, чи доводилося колись дивитися на нічне небо? Що ви там бачили? Про яку Велику Ведмедицю йде мова у вірші Надії Киян? Розкажіть, чи хтось колись пояснював вам про сузір'я. Назвіть ті з них, що вам відомі.

2. Загляньте до малюнків і спробуйте намалювати сузір'я Малої та Великої Ведмедиці.

3. Пригадайте знаки зодіаку: які з них вам відомі? Під яким знаком народилися ви? Сформууйте групи за вашими знаками зодіаку й обговоріть спільні риси представників кожного знака.

У другокласників поступово формується читацький кругозір. Вони вчаться визначати головних героїв, переказувати прочитані тексти, обговорювати зміст оповідань і лаконічно висловлювати своє ставлення до них. Популярним методом для цієї вікової групи є читання з елементами аналізу.

На уроках роботи з інформацією у 2 класі рекомендуються такі твори: казки «Їжак та заєць», «Добрі сусіди» Олесі Лісової, оповідання Олександра Копиленка «Шпак у жмені», Валентина Чемериса «Чорна Кішка, або магічне число Сім», Оксани Луцєвської «Дзвіночки» та «Дивні пригоди Дмитрика» Дзвінки Польової, а також вірш Романа Крупчинського «Україна – край мій рідний».

На основі зазначених творів можна запропонувати учням різноманітні цікаві завдання, які сприятимуть кращому розумінню тексту та розвитку комунікативних навичок.

Завдання до української народної казки «Їжак та заєць»:

1. Прочитайте українську народну казку «Їжак та заєць». Підкресліть зайві ознаки в характеристиках персонажів. Обґрунтуйте свій вибір, поясніть риси, які властиві головним героям. Їжак - добрий - мудрий - справедливий - хитрий - прудкий Заєць - підступний - хвалькуватий - довірливий - криволапко - самовпевнений

2. Прочитайте твердження, складені за сюжетом казки «Їжак та заєць». Підкресліть правильні твердження. Перетворіть неправильні висловлювання на достовірні усно.

- А) У казці чотири головні герої.
- Б) Усі герої казки – тварини.
- В) Їжак та Заєць зустрілися в полі.
- Г) Заєць перехитрив Їжака.

3. Оберіть прислів'я, яке відповідає змісту казки, і поясніть його значення;

- Всяк здібний, та не для всяких справ.
- Правда і в морі не потоне.
- Ніколи не смійся зі слабшого.

До казки Олесі Лісової «Добрі сусіди» пропонуються такі вправи:

2. З'єднайте стрілочками ім'я тварини із її назвою згідно зі змістом казки Олесі Лісової «Добрі сусіди».

- Клаповух – зайчик
- Будячок – їжачок
- Вивірка – білочка
- Зубатий – вовк

2. Встановіть послідовність подій у казці Олесі Лісової «Добрі сусіди». Позначте цифрами порядок їхнього розвитку.

- О Але в Зубатого був лихий план.
- О Взяли вони торбинки та й подалися утрьох до груші.
- О От і вмовстився вовк на заму їжачиху.
- О Спритний узяв торбину й подався до грушки.
- О А сусіди відтоді стали ще дружнішими.

3. Уважно прочитайте всі частини казки, оберіть для кожної з них відповідний заголовок.

Виконуючи вправи за оповіданням Олександра Копиленка «Шпак у жмені», учні мають виконати наступне:

1. Прочитати оповідання «Шпак у жмені» та доповнити твердження таким чином, щоб вони стали правдивими:

- Існує така народна приказка: «Краще синиця в жмені, ніж...».

- У мене є приятель – ... - Змалку він піклувався про птахів, зайченят... -

Шпака назвали...

- Під малюнком зазначено: «Шпак у ...».

2. Виконати завдання відповідно до змісту оповідання «Шпак у жмені»:

- Перелічити птахів, згаданих у творі.

- Знайти в тексті слова, що описують ручного шпака.

- Подумати, яким художник відтворив шпака на малюнку. Намалювати свого Яшку.

На уроках роботи з інформацією у 3 класі діти самостійно обирають та читають книжки за рекомендацією вчителя вдома або в бібліотеці у вільний час. Цей підхід сприяє розвитку справжньої самостійності у читанні.

На уроках учні разом обговорюють прочитане, аналізуючи твори, з якими ознайомилися заздалегідь.

Протягом року дітям пропонуються наступні твори: казка «Смородинка», вірші Анатолія Костецького «Вітько-бідак...», Джанні Родарі «Музика на площі», поезія Ліни Костенко «Природа мудра», байка Павла Глазового «Жолудь», а також оповідання Наталі Пуряєвої «Бідасько».

До казки «Смородинка» надаються наступні завдання:

1. Прочитати угорську народну казку «Смородинка». Подумати, чому казка має саме таку назву. Уявити головну героїню і скласти «Асоціативний куц», намалювавши її портрет у центрі.

2. Розташувати в правильному порядку завдання синів багача, які вони виконували, щоб отримати спадок:

а) принести собачку, яка б помістилася у шкарлупі золотого горішка;

б) привести до будинку найкрасивішу наречену;

в) дістати полотно розмірами сто аршинів у довжину і сто аршинів у ширину.

Завдання до віршів Анатолія Костецького «Вітько-бідак...» та Джанні Родарі «Музика на площі»:

1. Прочитати вірш Анатолія Костецького «Вітько-бідак...». Обрати з переліку слова, які характеризують Вітька: безвідповідальний, ледачий, чесний, брехливий, веселий, серйозний, егоїстичний, турботливий, грубий.

2. Знайти у вірші рядки, де мама звертається до сина з проханням щось зробити. Розібратися, що саме вона просила.

3. Прочитати вірш ролями посеред класу, використовуючи відповідний тон та інтонацію.

4. Послухати вірш Джанні Родарі «Музика на площі». Назвати музичні інструменти, які запам'яталися, та пояснити значення слова «диригент».

5. Виразно прочитати вірш із правильною інтонацією. Виділити ті рядки, що описують помилки інструментів.

6. Виконати логічну вправу під назвою «Назви по-своєму». Запропонувати альтернативну назву для цього вірша. Підібрати окремі назви до кожної строфи, записавши їх підряд на дошці з нумерацією. Таким чином утвориться оригінальний план до вірша.

Для кращого засвоєння байки Павла Глазового «Жолудь» рекомендується виконати такі словниково-логічні вправи:

1. Читання тексту байки «Жолудь».

Розташуйте події, що описують процес зростання та розвитку жолудя, в логічний порядок:

- Пустив коріння на всі боки.
- Почав із землі качати соки.
- Дубок почав рости й активно набирати висоту.
- Шумить, дзвенить!

2. Пояснення слів: зробіть короткий словниковий аналіз таких термінів, як глузувати, кпити, мораль, жартуни, бур'яни, тліти. Усно складіть із ними речення для кращого розуміння значення.

3. Визначте мораль байки після її прочитання. Розгляньте фразеологізм «скалити зуби». Подумайте, чи траплялися у вашому житті ситуації, коли цей вислів був би доречним. Якщо так, коротко опишіть одну з них.

Щодо твору Наталі Пуряєвої «Бідасько», пропонується виконати такі завдання:

1. Прочитайте твір і охарактеризуйте зовнішність Бідаська на початку та наприкінці історії.

2. Завдання для роботи в парах: визначте ім'я головного героя твору – хлопчика. Зверніть увагу на його лист до Святого Миколая.

Проаналізуйте, про що він просив Миколая, та порівняйте це зі своїми особистими побажаннями в листах до святого. Поділіться своїми думками із сусідом за партою.

3. Перегляньте перелік прислів'їв та оберіть те, яке найкраще відображає основну думку твору:

- Добре ім'я краще багатства.
- Де є добрі люди, там біди не буде.
- Від добра добра не шукають.
- Не роби людям добро – і тобі не буде погано.

У 4-му класі учнів активно залучають до читання великих за обсягом творів. Читацький досвід школярів значно розширюється за рахунок науково-пізнавальної літератури.

Для розвитку читацької самостійності підбираються такі твори, як казка «Лінива дівчина», оповідання «Батькові поради» і вірш Олесея Лупія «Дорожчої нема».

Словниково-логічні завдання для учнів після ознайомлення з казкою «Лінива дівчина» включають такі завдання:

1. Прочитати казку «Лінива дівчина». Розташувати події твору у хронологічному порядку.

Скласти короткий текст-переказ.

- Наступного дня дівчина прокинулася рано, бо голод не давав спокою. - Минали роки, але вона не бралася за роботу.

- Одного ранку дівчина прокинулася ще до світанку та почала поратись по господарству.

- Так вона почала жити у новій родині.

2. Обрати прислів'я, яке найкраще ілюструє українську народну казку «Лінива дівчина»:

- Без охоти немає роботи.

- Будеш трудитися – будеш кормитися.

- Голод страшніший за будь-яку роботу.

3. З переліку рис характеру обрати ті, які описують головну героїню на початку та в кінці твору:

- Ледача, пустотлива, працьовита, дбайлива, лінива, роботяща, безтурботна, господарська.

Вправи до оповідання «Батькові поради»:

1. Прослухати текст і обрати з наведених порад ті, які згадані у творі:

- Живи так, щоб у кожному селі хату мав.

- Говори так, щоб тебе слухали.

- Роби так, щоб кожен день були нові чоботи.

- Живи так, щоб всі люди тобі кланялись.

- Живи так, щоб потім не було соромно.

2. Подумати над порадами батька та відповісти: чи згодні ви з ними? Яким батько хотів бачити свого сина? Чи слухаєте ви поради своїх батьків? Напишіть кілька рекомендацій, які ви в майбутньому дали б своїм дітям.

Отже, запропоновані завдання мають велике значення для формування самостійного читання в учнів початкової школи.

2.4. Результативність використання словниково-логічних завдань під час формування читацької самостійності учнів початкової школи

Експериментальне дослідження проводилось у межах педагогічної практики та складалося з трьох етапів.

Перший етап передбачав організацію і проведення констатувального експерименту, завданням якого було визначити рівень розвитку читацької самостійності учнів третього класу.

Другий етап охоплював теоретичне обґрунтування умов, необхідних для підвищення зазначеного рівня, а також розроблення системи словниково-логічних завдань.

На третьому етапі проводився формувальний експеримент із метою перевірки ефективності створеної системи цих завдань у контексті розвитку читацької самостійності в учнів.

У межах констатувального експерименту було проведено анкетування учнів третього класу.

Анкета включала наступні питання:

1. Чи любиш ти читати?
2. Чи записаний ти до бібліотеки?
3. Чи відвідуєш ти бібліотеку?
4. Які книги береш у бібліотеці?
5. Чи купують тобі книги батьки?
6. Чи самостійно обираєш книги для покупки?
7. Яка тематика книг тобі подобається?

В анкетуванні взяли участь 28 учнів. Аналіз результатів констатуючого експерименту свідчить, що рівень розвитку читацької самостійності учнів початкової школи не відповідає сучасним вимогам.

Основні показники цього включають наступне:

1. Хоча всі учні (100%) вміють читати, більшість із них (75%) не відчують задоволення від читання.

2. Майже всі учні (99%) слухають читання вдома, причому здебільшого цією справою займаються бабусі, а основним жанром для читання залишаються казки.

3. Більшість опитаних школярів зазначили, що їм більше подобається слухати казки та оповідання, ніж читати їх самостійно.

4. Абсолютна більшість учнів (100%) знають, що книжки можна купити в магазинах чи кіосках, проте лише поодинокі діти усвідомлюють, що книги можна брати в бібліотеці.

5. Улюбленими подарунками для всіх школярів є іграшки та цукерки; лише три учні з опитаних обрали книжку як бажаний подарунок.

Ці результати свідчать про потребу у вдосконаленні роботи щодо формування читацьких інтересів та самостійності серед молодших школярів.

Після анкетування було організовано бесіди з 9 учителями початкових класів для визначення рівня їхньої обізнаності щодо специфіки проведення уроків позакласного читання.

У ході аналізу виявлено, що прийоми самостійної роботи з книгою використовувалися на 70,6 % відвіданих уроків, цілеспрямовані вправи для розвитку читацької самостійності виконувалися тільки на 23,5 % уроків, епізодично — на 7 %, а на 69,5 % вони взагалі не передбачалися.

На жаль, розмови з батьками учнів 3-Б класу також не викликають оптимізму та змушують задуматися над певними проблемами. Чимало батьків не усвідомлюють, що саме в сім'ї формується інтерес до книг і закладаються перші навички читання. Зрідка вони перевіряють, що читає їхня дитина, чи відвідує вона бібліотеку. Результати опитування батьків засвідчили, що лише незначна частина регулярно читає книги, тоді як більшість робить це епізодично або не читає взагалі.

Приблизно 77% респондентів віддають перевагу пригодницьким і детективним творам; натомість українська та зарубіжна класика, як і сучасні книги з глибоким соціальним змістом, залишаються поза активною увагою на користь розважальних жанрів.

Це свідчить про те, що невміння дорослих дійсно захопитися читанням, глибоко сприймати текст і робити усвідомлений вибір книг є, значною мірою, наслідком недостатньо сформованих читацьких навичок у дитячі та юнацькі роки. Також проведено педагогічне спостереження під час 15 позакласного читання для безпосереднього аналізу стану розвитку читацької самостійності учнів.

Здобуті дані дозволили дійти висновку, що цей рівень не відповідає сучасним вимогам. Головними ознаками проблеми є низька мотивація до читання у більшості школярів (62 %).

Причинами цього стали:

- 1) недостатня поінформованість учителів щодо основних педагогічних принципів організації уроків позакласного читання;
- 2) ігнорування додаткових вправ та завдань під час занять;
- 3) відсутність системного підходу до проведення таких уроків у початкових класах.

Після завершення етапу учням запропонували повторно пройти анкетування, аналогічне до початкового.

Аналіз результатів експерименту продемонстрував значне покращення показників читацької самостійності школярів.

Зокрема, спостерігалось розширення знання про доступні книги, формування навичок самостійної роботи з літературою та зростання зацікавленості в читанні.

Таким чином, запропонована система завдань для розвитку читацької самостійності молодших школярів довела свою ефективність і за умови регулярного дотримання сприяє покращенню якості навчального процесу.

Висновки

У ході роботи над обраною темою дослідження були зроблені наступні висновки.

Вивчення та аналіз лінгводидактичної, психологічної та педагогічної літератури, а також аналіз підходів до формування читацької самостійності учнів початкової школи підтвердили актуальність досліджуваної проблеми. Це довело необхідність удосконалення методики формування читацької самостійності через використання словниково-логічних завдань.

З'ясовано, що формування читацької самостійності дітей відбувається систематично, за визначеними етапами. На цих етапах в учнів початкової школи формується інтерес до дитячої книжки, розширюється читацький кругозір, а також закріплюються базові читацькі навички.

Визначено, що основним завданням сучасної початкової школи є створення відповідних умов для самоосвіти, самореалізації кожної дитини. Такий підхід вимагає особливого навчання учнів у початковій школі. Уже починаючи з першого класу можна говорити про важливість формування в молодших школярів навичок самостійної роботи з книжкою.

З'ясовано, що для того, щоб формувати в учнів початкової школи читацьку самостійність важливо дотримуватися певних педагогічних умов. Серед основних умов можна виділити такі: уроки класного та позакласного читання мають бути взаємопов'язаними між собою; уроки класного та позакласного читання мають проводитися систематично та реалізувати свої специфічні цілі; до кожного твору треба добирати цікаві словниково-логічні завдання; на уроці має бути співпраця між вчителем та учнями; емоційна насиченість уроків; використання ігрових форм на уроці літературного читання та позакласного читання; вчитель має демонструвати власне позитивне ставлення до книги та до читання.

Визначено, що у методиці виокремлюється декілька етапів формування читацької незалежності учнів. Кожен із цих етапів виконує свої завдання. Ці завдання беруть до уваги вікові особливості учнів початкової школи. Від цього залежить методика праці на занятті, облаштування читацької діяльності

молодших школярів, вимоги до використання різнотипних засобів заняття і до навчального матеріалу і залежить сама побудова заняття.

Доведено, що уроки позакласного читання мають свою специфіку та помітно відрізняються від звичайних уроків читання, оскільки ставлять перед собою інші завдання. З одного боку, це доволі вільні заняття, спрямовані на розвиток читацьких інтересів і кругозору дітей, їхніх естетичних смаків, емоційного сприйняття художніх образів, а також уяви та творчості. З іншого боку, такі уроки допомагають виконувати певні програмні норми, формувати навички та вміння, необхідні для активного читача.

З'ясовано, що провідні методисти пропонують різноманітні підходи до організації позакласного читання, які включають такі види діяльності: анкетування; підготовка статистично-аналітичних матеріалів для роботи клубу книголюбів; індивідуальні та колективні бесіди; представлення учнями звітів про самостійне читання; ведення читацького щоденника; створення невеликих каталогів із бібліографічними картками та короткими анотаціями; оформлення альбомів із власними ілюстраціями до прочитаних творів; ведення робочого зошита для позакласного читання; написання анотацій, передмов чи післямов до книг; рецензування, створення відгуків, рефератів і творів за прочитаними текстами; організація засідань клубу книголюбів.

Аналіз результатів експерименту продемонстрував значне покращення показників читацької самостійності школярів. Зокрема, спостерігалось розширення знання про доступні книги, формування навичок самостійної роботи з літературою та зростання зацікавленості в читанні.

Таким чином, запропонована система завдань для розвитку читацької самостійності молодших школярів довела свою ефективність і за умови регулярного дотримання сприяє покращенню якості навчального процесу.

Список використаних джерел

1. Алакоз О. Навчання школярів швидкісного читання. *Початкова школа*. 2011. № 6. С. 12-14.
2. Бондаренко О. Формування читацької компетентності молодших школярів. *Початкова школа*. 2014. №5. С. 6-8.
3. Вашуленко О. Емоційно-ціннісна складова у структурі читацької компетентності молодшого школяра. *Початкова школа*. 2013. №1. С. 13-17.
4. Вашуленко О. Оцінювання читацьких компетентностей молодших школярів. *Початкова школа*. 2007. №12. С. 16-20.
5. Волошина Г. Формування читацької самостійності молодших школярів засобами дитячої художньої книжки. *Проблеми підготовки сучасного вчителя* №1 (27) (2023). С. 61-67.
6. Гіч Г. Методика навчання читанню Якова Чепіги і читацька діяльність учнів нової української школи. URL : <https://navchajus-navchaju-nshih-mozello.com/blog/params/post/2101843/page>
7. Гончаренко С.У. Український педагогічний енциклопедичний словник. Рівне: Волинські обереги, 2011. 552 с.
8. Григорчук А., Уманець К. Сучасні методи та прийоми проведення занять з позакласного читання. *Початкова школа*. 2010. №5. С. 17-21.
9. Джежелей О. В., Ємець А. А., Коваленко О. М., Класна бібліотека. Робота з дитячою книжкою. 1 клас. Методичний посібник, 2019. 38 с.
10. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології. К.: Академвидав, 2004. 218 с.
11. Ємець А. А. Як навчити дитину розуміти і любити літературу: Коло читання молодших школярів. К. : Шкільний світ, 2011. 112 с.
12. Ємець А. Проблеми вивчення сучасної дитячої літератури. *Початкова школа*. 2011. №6. С. 35-37.
13. Іванова Л. І. Формування читацької самостійності молодших школярів у системі позакласного читання. Рівне: Видавничий центр РДГУ, 2008. 108 с.
14. Колесник Л. Інтерактивні методи навчання на уроках читання. *Початкова школа*. 2014. №1. С. 22-25.

15. Компаній О. Формування читацьких інтересів молодших школярів із використанням мультимедіа та інтернету/ О. Компаній // Початкова школа. – 2013. – №3. – С. 17-19.

16. Навчальні програми для загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням українською мовою. 1-4 класи. Електронний ресурс: <https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/osvitni-programi/navchalni-programi-dlya-1-4-klasiv>

17. Навчання і виховання учнів 1 класу: Методичний посібник для вчителів / Упор. О. Я. Савченко. К.: Видавництво «Початкова школа». 2003. 608 с.

18. Пометун О. І. Інтерактивні технології навчання. Умань, 2003. 68 с.

19. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи. К.: Абрикос, 1997. – 98 с.

20. Савченко О. Я. Етапи опрацювання художніх творів на уроках читання. *Початкова школа*. 2005. № 9. С. 22-27.

21. Савченко О. Я. Методика читання у початкових класах: посібник для вчителя. К.: Освіта, 2007. – 334 с.

22. Савченко О. Я. Сучасний урок у початкових класах: посібник для вчителя. К.: Магістр, 1997. 158 с.

23. Сарапулова Є. Г. Швидкочитання для першокласників. *Початкова школа*. 1993. № 2. С. 15-17.

24. Скрипченко Н.Ф. Шляхи вдосконалення класного й позакласного читання. *Початкова школа*. 1990. №5. С. 36 – 40.

25. Стадник Л. Формування і розвиток мотивації на уроках читання. *Початкова школа*. 2014. №1. С. 19-22.

26. Сухомлинський В. О. Сто порад учителеві. Вибрані твори в 5-ти томах. Т. 2. К. : Радянська школа, 1977. 304 с.

27. Ткачук Г. Уроки літературного читання за творами Лесі Українки як засіб формування читацької самостійності. *Початкова школа*. 2011. №2. С. 20-25.

28. Ткачук Г. Формування читацької самостійності на основному етапі позакласного читання. *Початкова школа*. 2013. № 6. С. 7-10.
29. Ткачук Г. П. Методика позакласного читання у початкових класах: навч.-метод. Посібник. Кам'янець-Подільський: ФОП Сисин О. В., 2010. 264 с.
30. Ткачук Г.П. Уроки зустрічі з книжкою. *Початкова школа*. 2000. №2. С. 15 – 18
31. Трунова В. Види уроків позакласного літературного читання у 3-4 класах і методика їх проведення. *Початкова школа*. 2013. №3. С. 20-22.
32. Шейко Г.К. Інноваційні методи роботи в початковій школі. Ранок. 2008. 82с.